

Hasan tarafından onarılıp genişletilmiştir. Fas'taki Misbâhiyye Medresesi ile Sıhrîc Medresesi, Enfâ (Dârülbeyzâ) ve Miknâs medreseleri bu dönemin önemli eğitim kurumları arasındadır. Selâ şehrinde yapılan medrese önemli bir ihtisas okulu olup tabip yetiştirmek amacıyla inşa edilmiştir. Ayrıca çok sayıda Mağribli ve Endülüslü âlim ve şairi himaye etmiştir. Bunlar arasında hadis ve fıkhîta Ahmed b. Muhammed ez-Zevâvî, İbn Merzûk el-Hatîb ve Muhammed b. Muhammed el-Makkarî, tıpta Ahmed b. Şuayb, matematikte İbn Hilâl gibi âlimlerin isimleri zikredilebilir. İbn Merzûk el-Hatîb'in *el-Müsnedü's-şâhihu'l-Hasan fi mehâsini Mevlânâ Ebi'l-Hasan* adlı eserinde Ebül-Hasan'ın hayatı ve faaliyetleriyle toplumun mânevî ve kültürel durumu anlatılır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 536-537; IV, 18, 321-324; İbn Merzûk el-Hatîb, *el-Müsnedü's-şâhihu'l-Hasan fi mehâsini Mevlânâ Ebi'l-Hasan*, Cezayir 1401/1981; İbnü'l-Ahmer, *Ravzatü'n-nisrîn fi devleti Benî Merîn* (nşr. Abdülvehhâb b. Mansûr), Rabat 1423/2003, s. 35-37; İbn Haldûn, *el-İber*, VII, 252-287; Ahmed b. Hâlid es-Selâvî, *el-İstikşâ*, Kahire 1312, II, 56-89; R. Thoden, *Abû'l-Hasan 'Alî: Merindenpolitik zwischen Nordafrika und Spanien in den Jahren 710-752/1310-1351*, Freiburg 1973; Abdülhamîd Hâciyât, *Ebü Hammû Mûsâ ez-Zeyyânî: Hayâtühü ve âşârüh*, Cezayir 1394/1974, s. 20-23; *The Cambridge History of Africa* (ed. R. Oliver), Cambridge 1977, III, 357-359, 361-362; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre'l-târîh*, Dârülbeyzâ 1405/1984, II, 36-44; Muhammed b. Amr et-Tammâr, *Tilimsân 'abre'l-ûşûr: Devruhâ fi siyâseti ve hadâretü'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1984, s. 131-135; Roger le Tourneau, *Fâs kabale'l-ħimâye* (trc. Muhammed Haccî – Muhammed el-Ahdar), Beyrut 1406/1986, II, 106-107; M. İsâ el-Harîrî, *Târîhu'l-Mağribi'l-İslâmî ve'l-Endelüs fil-'aşri'l-Merîni*, Küveyt 1408/1987, s. 108-124, 206-209, 213-214, 219-224, 229-231, 239-240; Necîb Zebîb, *el-Mevsû'atü'l-âmmî le-târîhi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Beyrut 1415/1995, III, 81-85; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Târîhi: Endelüs (Garnata)*, İstanbul Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri, İstanbul 1995, bk. İndeks; M. Abdullah İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs*, Kahire 1417/1997, s. 124-130; M. Kemâl Şebâne, *Yûsufü'l-evvel İbnü'l-Ahmer: Sultânü Ğirnâta*, Kahire 1423/2004, s. 125-144; Qıyas Şükürov, *Benî Ahmer Devleti: 1232-1492* (doktora tezi, 2008), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 81-82, 84-88; Henri Bresc – Yûsuf Râğib, *Le sultan mérinide Abûl-Hasan 'Alî et Jacques III de majorque*, Le Caire 2011; Abdülazîz La'rec, "Mecmû'atü'l-münşe'atü'l-mîmâriyye li's-Sultânî'l-Merîni Ebi'l-Hasan bi'l-'Ubbâd Tilimsân, 737-749/1336-1348", *Dirâsât Tûrâşiyeye*, sy. 2, Cezayir 2008, s. 49-106; Georges Marçais, "Merîniler", *IA*, VII, 764-765; a.m.f., "Abu'l-Hasan", *EP* (İng.), I, 124; Maya Schatzmiller, "Marînid's", a.e., VI, 571-574; Abdülkerim Özaydın, "Ebü İnân el-Merîni", *DİA*, X, 169-170; Saffet Köse, "İbn Merzûk el-Hatîb", a.e., XX, 187-188.

QIYAS ŞÜKÜROV

EBÜ'L-KÂSİM SA'DULLAH

(أبو القاسم سعد الله)

Ebü'l-Kâsım Ahmed Sa'dullah
(1930-2013)

Cezayirli tarihçi, edip ve şair.

Cezayir'in Vâdîsûf vilâyetine bağlı Kumâr (Guemmar) şehrine 4 km. mesafedeki Bedû köyünde doğdu. İlk eğitimini burada aldı ve Kur'an'ı ezberledi. Abdülhamîd b. Bâdis hareketinin eğitim uygulamaları doğrultusunda Tunus'a giderek 1947-1954 yıllarında Zeytûne Camii'nde öğrenim gördü. Bu sırada Cezayirli Talebeler Cemiyeti'ndeki faaliyetlere katıldı. Tunus'ta *el-Ma'ârif* dergisiyle *en-Nehda*, *el-Üsbû'* ve Cezayir'de Cem'iyetü'l-ulemâi'l-müslimîn teşkilâtının yayın organı *el-Besâ'ir* gazetelerinde, Beyrut'ta *el-Âdâb* dergisinde şiir ve yazıları yayımlandı. 1954'te memleketine dönerek Harâş şehrindeki Sebât Medresesi'nde öğretmenlik yapmaya başladı. Ertesi yıl başşehir Cezayir yakınlarında bulunan Aynülbârîde'deki Tehzib Medresesi'nde görev aldı. Bağımsızlık öncesinde Fransız sömürge yönetimine karşı yapılan mücadele ortamında sıkıntılarla karşılaşınca Mısır'a gitti; Kahire Üniversitesi Dârüülûm Fakültesi'nde Arap dili ve İslâmî ilimler alanında lisans öğrenimi gördü (1955-1959). Burada iken Muhammed Beşîr el-İbrâhimî ve Ahmed Tevfîk el-Medenî gibi hareket önderlerinin yanında Cezayir'in bağımsızlığı için mücadele veren Millî Kurtuluş Ordusu'nun faaliyetlerini destekledi, Cezayirli Talebeler Birliği'nin etkinliklerine katıldı. Gerek bu faaliyetleri gerekse Cemâl Abdünnâsir yönetimindeki Mısır'da hâkim siyasî ve fikrî havanın etkisiyle Arap milliyetçiliği düşüncesine meylectti, yazdığı şiirleri *el-Besâ'ir* gazetesine gönderdi. 1957'de Kahire'de *en-Naşr li'l-Cezâ'ir* adlı ilk divanını neşretti.

1960 yazında Cezayirli şair Muhammed el-İd üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Ebü'l-Kâsım, Cezayir Kültür Bakanlığı'nın bursuyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Savunmasını yapamadığı tezi *Muhammed el-İd râ'idü's-şîri'l-Cezâ'iri el-hadîş* adıyla basıldı (Kahire 1961). Amerika'da Minnesota Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi'nde Fransa'nın 1830'da Cezayir'i işgali ve XIX. yüzyılda Cezayir'de izlediği siyasete dair hazırladığı iki tezle yüksek lisansını (1962), ardından *The Rise of Algerian Nationalism 1900-1930* adlı teziyle doktorasını (1965)

tamamladı. 1965-1967 yıllarında Wisconsin Eau Claire Üniversitesi'nde Batı medeniyeti, Yakındoğu ve çağdaş Afrika tarihi dersleri verdi. Daha sonra ülkesine dönerek Cezayir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve ardından Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. Bu arada *Şâ'ir ve ħub* adlı küçük divanını yayımladı (Beyrut 1967). 1968-1972 yılları arasında Edebiyat Fakültesi dekanlığı yaptı. Ma'hedü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye'nin davetiyle gittiği Kahire'de Cezayir'de Fransız sömürgeciliği dönemi hakkında verdiği dersler daha sonra *Târîhu'l-Cezâ'ir el-hadîş: Bidâyetü'l-ihlâl* adıyla neşredildi (Kahire 1970). Telifleri yanında bazı eserlerin edisyon kritiğini yaptı, bir kısmını tercüme etti. Kahire Ma'hedü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye (1970, 1975, 1989), Aynişems (1976), Şam (1977), Kral Abdülazîz (1985), Michigan (1987-1988), Minnesota (1993-1995) ve Ürdün Ehlîbeyt (Âlü beyt) (1996-2002) üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 14 Aralık 2013 tarihinde başşehir Cezayir'de vefat etti, vasiyeti üzerine Kumâr'da defnedildi.

Ülkesinde sosyal ve dinî ıslahatın önde gelen fikir adamlarından biri olan ve "Cezayir tarihçilerinin şeyhi" lakabıyla anılan Ebü'l-Kâsım Sa'dullah çağdaş Cezayir tarihi ve kültür mirası konusundaki eserleriyle tanınmıştır. Sömürgeci tarih mektebine karşı Cezayir millî tarihçilik mektebinin kurucusu sayılmış, tarihin duygusal ve savunmacı nitelikten kurtarılıp araştırmalara dayanan ilmi bir disiplin haline getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı dönemine yönelik çeşitli eleştirileri yanında Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'yı üç asır boyunca Haçlı saldırılarına karşı koruyup bölgede İslâm hâkimiyetini sağladığını söylemiştir (*Târîhu'l-Cezâ'iri's-şekâfi*, I, 14 vd.). Bir kısım Batılı araştırmacıların, Osmanlı Devleti'nin sömürgeci yönetim uygulayarak Cezayir'in birliğini ve gelişmesini önlediğine dair iddialarını reddetmiş, İslâm hilâfetine Cezayir üzerindeki mânevî nüfuzunu sömürgecilik diye göstermenin bir safsatadan ibaret olduğunu, Osmanlı döneminde zaman zaman görülen baskı ve haksızlıkların devletin ırkçı yaklaşımından değil cahil yöneticilerden kaynaklandığını, Türkler dahil Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerindeki tebaanın da bu tür uygulamalardan etkilendiğini dile getirmiştir (*Ebhâs ve ârâ'*, I, 61-63). Sa'dullah tarihçiliği yanında edebiyatçı ve şair kişiliğiyle de tanınmış, Cezayir'de

edebî tenkidin ilk temsilcileri arasında yer almıştır. 23 Mart 1955'te *el-Beşâ'ir* gazetesinde yayımlanan "Tarîk" adlı şiiriyle Cezayir'de serbest şiirin öncüsü kabul edilmiş, *Sa'fetün haqdrâ'* adlı hikâyesiyile de (1954) Cezayir edebiyatında kısa hikâye türünün ilk temsilcisi sayılmıştır. Ebü'l-Kâsım Sa'dullah çağdaş şair ve ediplerden İlyâ Ebü Mâdî, Ebü'l-Kâsım eş-Şâbbî, Cibrân Halîl Cibrân, Ahmed Zekî Ebü Şâdî, Mustafa Sâdık er-Râfîî'den etkilenmiştir. Serbest şiire yönelmesinde Tunus'taki ilk tecrübesinin ardından Kahire'de ilişki kurduğu Ahmed Abdülmü'tî Hicâzî, Salâh Abdüssabûr, Abdurrahman el-Humeysî ve eserlerini okuduğu Nizâr Kabbânî, Muhammed Miftâh Feytûrî, Bülend el-Haydarî, Nâzîk el-Melâike, Bedr Şâkir es-Seyyâb gibi şairler etkili olmuştur. Şiirlerinde romantizmin hâkim olduğu Sa'dullah tarih araştırmalarına yönlince şiir yazmayı bırakmıştır.

Cezayir Müslüman Talebeler Birliği, Cezayir Millî Kurtuluş Cephesi, Cezayir Müslüman Âlimler Cemiyeti, Cezayir Yazarlar Birliği (1989'dan itibaren şeref başkanı), Yüksek Öğrenimi İslah Komisyonu, Arap Edebiyatçıları Birliği, Mısır ve Suriye Arap Dil kurumları gibi birçok yerli ve yabancı kuruluşa üye olan Sa'dullah çeşitli toplantılara katılarak tebliğler sunmuş, yüzlerce makale ve yazı kaleme almış, Cezayir bağımsızlık hareketine katkılarında dolayı 1984'te direnişçi nişanına (visâmü'l-mukâvim) ve 1991'de İbn Bâdis ödülüne lâyık görülmüştür. Sa'dullah hakkında çeşitli yazıların yer aldığı *Dirâsât ve şehâdât mühdât ile'l-üstâz ed-duktûr Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh* adlı armağan kitapla (haz. Nâsırüddin Saîdünî, Beyrut 2000) *el-A'mâlû't-târîhiyye ve'l-edebîyye ve'l-fikriyye li'd-duktûr Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh fi mizânî'l-bâhişîne'l-câmi'iyîn* adıyla düzenlenen sempozyumun (12-13 Ocak 2004) tebliğleri yanında (Mintûrî Üniversitesi Yayınları, Kosantîne 2008) Abdülkerîm Şebrû, el-Hâc Lahdar Üniversitesi'nde (bk. bibl.), Lemiyâ Dâvudî, Tilimsân Üniversitesi'nde (*Cemâliyyetü'l-ibdâ'î's-şîri fi kaşidetü's-Sureti'l-arz li-Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh*, 2006-2007) yüksek lisans tezi hazırlamışlar, Murâd Veznâcî de *Hadîş şarih ma'a'l-üstâz ed-duktûr Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh fi'l-fikr ve'l-s-sekâfe ve'l-luğa ve'l-târîh* adlı bir çalışma kaleme almıştır (Cezayir 2008, 2011).

Eserleri. Telif. 1. el-Hâreketü'l-vağanîyyetü'l-Cezâ'iriyye (II, Beyrut 1969, 1976; Cezayir 1983; III, Kahire 1975, 1977,

1986; I-III, Beyrut 1992, 1997; Cezayir 2007). Eserin 1900-1930 yılları arasına ait kısmı (II. cilt) müellifin doktora tezinin Arapça tercümesi olup daha sonra eserin 1930-1945 yıllarına dair kısmını (III. cilt) kaleme almış, ardından 1830-1900 yıllarını da yazarak (I. cilt) Fransız işgalinden II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Cezayir kurtuluş hareketinin tarihini bütünlüğe kavuşturmuştur. Doktora tezi Joachim de Gonzalez (*La montée du nationalisme en Algérie*, Alger 1983) ve Nevin Fawzy-Hemiry (*La montée du nationalisme Algérien 1900-1930*, Alger 1985) tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. **2. Ebhâş ve ârâ' fi târihi'l-Cezâ'ir** (I, Cezayir 1976; I-II, Cezayir 1981; I-III, Beyrut 1990, 1993, 1996). 1960'lı yıllardan itibaren müellifin çeşitli dergilerde yayımlanan makalelerini, bazı yazı ve konuşmalarını içerir. **3. Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi** (I-II, Cezayir 1401/1981, 1405/1985; I-IX, Beyrut 1998; Cezayir 2007). Sa'dullah'ın yaklaşık çeyrek asır boyunca topladığı bilgi ve belgeleri Minnesota Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunduğu 1993-1995 yıllarında düzenleyip değerlendirerek hazırladığı, eğitim ve öğretim, dinî hayat ve din adamları, ulemâ, tanınmış şahsiyetler, tasavvuf ve tarikatlar, yargı, vakıflar, mimari eserler, şarkiyatçılık, misyonerlik, tercüme hareketi, fikrî akımlar ve mezhepler, dinî, içtimâî ve uygulamalı ilimler, edebiyat, sanat, tarih gibi konularla ilgili araştırmalarını içeren Cezayir kültür ansiklopedisi niteliğindeki eserin ilk iki cildi Osmanlı dönemiyle ilgili olup 1500-1830, diğerleri sömürgecilikten bağımsızlığa kadar 1830-1954 yıllarını kapsar. **4. ez-Zemenü'l-aḥḍar: Dîvânü Sa'dillâh** (Cezayir 1985). 120 şiir ihtiva eden eser üzerine Hasan Fethulbâb, *Ḳurâ'e fi divânî'z-Zemeni'l-aḥḍar li-Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh râ'idi's-şî'ri'l-hür fi'l-Cezâ'ir* adıyla bir inceleme kaleme almıştır (Sûse/Tunus 1991). **5. Buḥûş fi't-târîhi'l-ʿArabî el-İslâmî** (Beyrut 1424/2003). Sa'dullah'ın 1990'lı yıllarda Cezayir dışındaki bazı ülkelerde ders verdiği dönemde İslâm dünyasının çeşitli bölgeleri hakkında kaleme aldığı yazılarını içerir. **6. Hivârât** (Beyrut 2005). Müellifin gazete ve dergilerde yer alan çağdaş siyasî, sosyal ve kültürel problemlere dair görüşlerini, hayatı boyunca farklı ülkelerde yaşadığı tecrübelerini yansıtan yirmi dokuz konuşmadan ibarettir. **7. Mücâdeletü'l-aḥḍar** (Beyrut 2006). 2004-2006 yıllarında bazı toplantılarda yaptığı konuşmalarla dergi ve gazetelerde çıkan yazılarını ve bazı çevirilerini içerir.

Diğer başlıca eserleri de şunlardır: *en-Naşr li'l-Cezâ'ir* (Kahire 1957; Cezayir 1983, 1986); *Dirâsât fi'l-edebî'l-Cezâ'iri el-ḥadîş* (Beyrut 1966, 1977; Tunus 1985); *Târîhu'l-Cezâ'ir el-ḥadîş: Bidâyetü'l-iḥtilâl* (Kahire 1970; *Muḥâḍarât fi târihi'l-Cezâ'ir el-ḥadîş: Bidâyetü'l-iḥtilâl*, Kahire 1976; Cezayir 1982); *Müntalakat fikriyye* (Cezayir 1974; Tunus 1976, 1982; bazı makaleleriyle araştırmalarını içeren eserde müellifin otobiyografisi de yer alır, s. 44-64); *Muḥammed eş-Şâzeli el-Ḳusanîni: Dirâse min hilâli resâ'ilihi ve şî'rih* (Cezayir 1974, 1977; *el-Ḳâḍî el-edib eş-Şâzeli el-Ḳusanîni: Dirâse ve nuşûş*, Cezayir 1985); *Muḥammed el-ʿÎd Âlü Halîfe: Râ'idü's-şî'ri'l-Cezâ'iri fi'l-ʿaşri'l-ḥadîş* (Kahire 1975; *Şâ'irü'l-Cezâ'ir Muḥammed el-ʿÎd Âlü Halîfe*, Tunus 1984); *el-Müftî el-Cezâ'iri İbnü'l-ʿAnnâbi: Râ'idü't-tecdidi'l-İslâmî* (Cezayir 1977; *Râ'idü't-tecdidi'l-İslâmî: Muḥammed b. el-ʿAnnâbi*, Beyrut 1990); *eṭ-Ṭabîbû'r-raḥḥâle: İbn Ḥammâdûş el-Cezâ'iri* (Cezayir 1982; *İbn Ḥammâdûş el-Cezâ'iri: Ḥayâtühû ve âşâruḥ*, Cezayir 1982); *Tecârib fi'l-edeb ve'r-riḥle* (Cezayir 1983); *Şü'ûb ve ḳavmiyyât* (Cezayir 1985; Beyrut 2008); *Şeyḥu'l-İslâm ʿAbdülkerîm el-Fekkûn: Dâ'iyetü's-Selefiyye* (Beyrut 1986); *Ḳaḍâyâ şâ'ike: Eḥâdis fi şü'ûni'l-fikr ve'l-edeb ve't-târîh* (Beyrut 1986); *Sa'fetü ḥaḍrâ* (Cezayir 1986); *Eikâr câmiḥa* (Cezayir 1988); *Fi'l-Cedelî's-sekâfi* (Tunus 1993); *Hümûm ḥaḍariyye* (Cezayir 1993); *Ḥâricû's-serb: Maḳâlât ve te'em-mülât* (Beyrut 2005; Cezayir 2008); *Mesâru ḳalem: Yevmiyyât* (I-II, Beyrut 2005; Kahire'de 1956-1960 yılları arasında kaleme aldığı günlükleridir); *Buḥûş fi't-târîh ʿani'l-Cezâ'ir mine'd-devriyyâti'l-Emirîkiyye ve'l-Birîḥîniyye* (Cezayir 2005); *Hulâşatü târihi'l-Cezâ'ir: el-Muḳâveme ve't-taḥ-rîr 1830-1962* (Beyrut 2007); *Bâhiş maḡ-mûr: Nûruddîn ʿAbdülḳâdir 1890-1981: Üstâzen ve kâtiben ve mütercimen* (Cezayir 2009); *el-Fıḳḥ ve't-târîh fi'l-ḡarbi'l-İslâmî: Mükârebât menhecîyye* (Kahire 2013, Lahdar Muhammed Bû Latîf ile birlikte).

Neşir: Mustafa b. İbrâhim b. Mustafa, *Hikâyetü'l-uşşâḳ fi'l-ḥubbi ve'l-iştîyâḳ: Rivâye şa'biyye Cezâ'iriyye* (Cezayir 1977, 1982, 2007); Muhammed b. Bâbâ Hayde, *İklîmü Tüvât hilâle'l-ḳarneyn eş-şâmin ʿaşer ve't-tâsi ʿaşer el-milâdiyyeyn ma'a taḥḳîki kitâbi'l-Ḳavli'l-başiṭ fi aḥbâri Tementît li-Muḥammed b. Bâbâ Hayde* (Cezayir 1977, Ferec Mahmûd Ferec ile birlikte); İbn Hammâdûş, *Riḥletü İbn Ḥammâdûş*

el-Cezâ'iri: *Lisânü'l-makâl fi'n-nebe' ani'n-neseb ve'l-haseb ve'l-hâl* (Cezayir 1983); Abdülkerîm el-Fekkûn, *Menşûrû'l-hidâye fi keşfi hâli men idde'a'l-ilm ve'l-vilâye* (Beirut 1987); *Eş'âr Cezâ'iriyye*. İbn Ali, İbn Ammâr, İbn Meymûn, Kavcîlî, İbn Re'sül'ayn, Şebbâh ve Mencilâ gibi şairlere ait şiirlerin tahkik ve neşridir (Cezayir 1988). Hûriye Kâyiş, *et-Tahlîlû'l-luğavî li'l-hiştâbi's-şî'rî el-Cezâ'iri fi'l-âşri't-Türkî "Divânü Eş'âr Cezâ'iriyye" tahkîku Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh nümûzecen* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2008, Hasîbe b. Bûalî Üniversitesi, Şelef / Cezayir); İbn Ammâr el-Cezâ'irî, *Muhtârât mechûle mine's-şî'rî'l-Ârabî* (Beirut 1991, 1992); Ahmed Ebû Asîde el-Bicâî, *Risâletü'l-ğarîb ile'l-habîb* (Beirut 1993); Muhammed b. Muhammed el-Udvânî, *Târîhu'l-'Udvânî* (Beirut 1996, 2007); Abdülhamîd Bek, *A'yân mine'l-meşârika ve'l-meğâribe: Târîhu 'Abdülhamîd Bek* (Beirut 2000); Osman Ke'âk, *Mucezû't-târîhi'l-âm li'l-Cezâ'ir mine'l-âşri'l-hacerî ile'l-ihtilâlî'l-Fransî* (başkalarıyla birlikte, Beirut 2003); Muhammed et-Tâhir b. Belkâsım et-Telîfî, *İthâfû'l-kârî bi-hayâtî's-Şeyh Halîfe b. Hasan el-Akmârî* (Cezayir 2007); Mehdi Bûabdellî, *Resâ'il fi't-türâs ve's-sekâfe: Mürâselâtü's-Şeyh el-Mehdi Bûabdellî 1907-1992* (Cezayir 2007); el-Hâc İbnü'd-Dîn el-Ağvâtî, *Rihletü'l-Ağvâtî* (Cezayir 2011).

Tercüme: Charles Henry Churchill, *Life of Abdel Kâder, ex-Sultân of the Arabs of Algeria (Hayâtü'l-Emir 'Abdikâdir)* (Tunus 1974; Cezayir 1982, 2004); John Baptiste Wolf, *The Barbary Coast: Algeria Under the Turks 1500 to 1830 (el-Cezâ'ir ve 'Urûbbâ 1500-1830)* (Cezayir 1986, 2009). Sa'dullah'ın önemli bazı makaleleri de şunlardır: "The Algerian Ulemas, 1919-1931" (*Revue d'histoire maghrébine*, sy. 2 [Tunis 1974], s. 138-150); "The Rise of Algerian Elite 1900-14" (*The Journal of Modern African Studies*, V/1 [Cambridge 1967], s. 69-77); "et-Târif ve'n-naqd havle Rihleti İbn Tuveyri'l-cenne" (*MMLADm.*, LIV/3 [1399/1979], s. 685-693); "el-Müşteşriku'ne'l-Fransiyyûn ve ta'lîmü'l-luğati'l-Ârabiyye li'l-Ûrûbbiyyîn fi'l-Cezâ'ir" (*MMLA*, LXIV [Kahire 1409/1989], s. 164-186); "et-Te'âmül ma'a'l-luğati'l-Ârabiyye bi'l-Cezâ'ir esnâ'e'l-ihtilâl" (*a.g.e.*, LXXXIII, 1419/1998, s. 148-164); "Mülâhazât havle't-tarîb fi'l-Cezâ'ir" (*a.g.e.*, LXXXV, 1420/1999, s. 315-329); "es-Şekâfetü'l-Ârabiyye

fi 'aşri'l-Âvleme" (*a.g.e.*, CVII, 1427/2006, s. 235-246); "Rû'ye nakdiye 'ani'l-mecâmî'l-luğaviyyeti'l-Ârabiyye" (*a.g.e.*, CXIII, 1429/2008, s. 29-40); "Menhecü'l-Fransiyyîn fi kitâbeti târihi'l-Cezâ'ir" (*el-Aşâle*, sy. 14-15 [Cezayir 1393/1973], s. 7-26) (ayrıca bk. *Ebhâş ve ârâ'*, I, 13-42). Sa'dullah, Arap Birliği Eğitim, Kültür ve Bilim Teşkilâtı'nın (ALECSO) Arap tarihi kaynak kitabı (*el-Kitâbü'l-Mercî' fi târihi'l-ümme'ti'l-Ârabiyye*) ilim komisyonu üyesi olarak eserin V. cildinin yazarları arasında da yer almış, aynı kurumun çıkardığı *Mevsû'atü'l-â'lâm ve'l-üdebâ'i'l-Ârab ve'l-müslimîn* adlı ansiklopediye maddeler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Kâsım Sa'dullah, *Ebhâş ve ârâ' fi târihi'l-Cezâ'ir*, Beirut 1990, I, 55-58, 61-63; a.m.lf., *Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi*, Beirut 1998, I, 14 vd., 9-10, 13; III, 10-12; a.m.lf., "es-Sîretü'z-zâtiyye ve'l-filmiyye", *Dîrâsât ve şehâdât mühdât ile'l-üstâz ed-duktûr Ebi'l-Kâsım Sa'dullâh* (haz. Nâsirüddin Sa'idûnî), Beirut 2000, s. 19-28; a.m.lf., *Mücâdeletü'l-âhar*, Beirut 2006, s. 141-142, 151; Ahmed Kabbîş, *Târîhu's-şî'rî'l-Ârabî el-hadîş*, Beirut 1391/1971, s. 631; Ömer b. Kayne, *Şahşiyyât Cezâ'iriyye*, Kösantine 1403/1983, s. 21-25; Muhammed Nâsir, *eş-Şî'rü'l-Cezâ'iri el-hadîş: İtticâhâtühü ve haşâ'işühü'l-fenniyye 1925-1975*, Beirut 1985, tür.yer.; M. Sâlih el-Câbirî, *el-Edebü'l-Cezâ'iri fi Tunîs*, Tunus 1991, I, 18, 24, 175; A'lâmü'l-edebî'l-Ârabiyyi'l-mu'âşır (haz. Robert B. Campbell), Beirut 1996, II, 723-725; Hilâl Nâcî, "Ebû'l-Kâsım Sa'dullâh", *Mevsû'atü Beytî'l-hikme li-â'lâmî'l-Ârab fi'l-çarneyni't-tâsîf 'aşer ve'l-îşrin*, Bağdad 1420/2000, I, 26-28; *Muhtârât mine's-şî'rî'l-Ârabî fi'l-karnî'l-îşrin* (haz. Mâcid el-Hakevâtî - Adnân Câbir), Küveyt 2001, II, 100-102; Abdülkerîm Şebri, *et-Tecribetü's-şî'rîyye 'inde Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh* (yüksek lisans tezi, 2007). Câmîatü el-Hâc Lahdar, Bâtne / Cezayir; Reşid Kurebi, "Ebû'l-Kâsım Sa'dullâh: Mine'l-mahallîyye ile'l-âlemiyye", *Muhteberü'l-luğât ve'l-terceme: el-Mecelletü'l-âlemiyye li'l-tercemeti'l-hadîşe*, sy. 5, Kösantine 2010, s. 17-19; Abdülmecîd Kaddûr, "Ebû'l-Kâsım Sa'dullâh ve târihu'l-Cezâ'iri'l-menkül mine'l-İncilîziyye", *a.g.e.*, s. 20-30; Muhyiddin Sâlim, "ed-Duktûr Ebû'l-Kâsım Sa'dullâh: Havle haşâ'işi üslûbîhi ve efkârîhi'l-edebîyye ve'l-luğaviyye", *a.g.e.*, s. 31-39; Râbih Tabcûn, "Ebû'l-Kâsım Sa'dullâh ve tecribetühü'n-naqdiyye", *a.g.e.*, s. 40-53; Yûsuf Vağfîsî, "Râ'idü's-şî'rî'l-hür fi'l-Cezâ'ir... şeyhu'l-mü'errihîne'l-Cezâ'iriyyîn ed-Duktûr Ebi'l-Kâsım Sa'dillâh", *a.g.e.*, s. 62-78; Boudaoud Abid - Abdelkarim Chami, "La contribution des historiens algériens dans l'établissement et l'annotation "tahqîq" du patrimoine historique algérien manuscrit", *History Studies: International Journal of History*, V/3 (2013), s. 11-12; Sâbir Büleydî, "Ebû'l-Kâsım Sa'dullâh... zehede fi's-sulṭa ve efrâta fi talebî't-târîh", *el-Ârab*, sy. 9417, London 22.12.2013; Nâsirüddin Sa'idûnî, "Kelîmetü 'îrfân ve taqdîr li-fakîdî'l-Cezâ'ir: ed-Duktûr Ebi'l-Kâsım Sa'dullâh" (<http://www.oulama-dz.org/?p=4305>).

AHMET ÖZEL

EBÜ'İ-YÜSR ÂBİDİN

(أبو اليسر عابدین)

Ebû'l-Yüsr Muhammed
b. Ebi'l-Hayr Muhammed b. Ahmed
b. Abdilganî el-Hüseynî ed-Dimaşki
(1890-1981)

Suriye müftüsü,
Hanefî âlimi.

Şam'da doğdu. Hz. Hüseyin'in soyundan ilim ehli bir aileye mensuptur. Büyük dedesi Abdülganî, *Reddû'l-muhtâr* adlı hâşiyesiyle tanınan Muhammed Emîn İbn Âbidîn'in kardeşidir. İlk öğrenimini Şam müftüsü olan babasından gördü. Arap dili ve edebiyatı, mantık, fıkıh, usul ve hadis okuyarak ondan icâzet aldı. Daha sonra Selîm Semâre, Emîn Süveyd, Bedreddin el-Hasenî gibi âlimlerden de hadis, usul, kelâm ve mantık okuyup icâzet aldı. Lise öğrenimini Osmanlı okullarında tamamladı. Tanınmış bir âlim ve aynı zamanda Nakşî ve Halvetî şeyhi olan dedesi İbn Âbidîn Ahmed b. Abdülganî vasıtasıyla bu iki tarıkata intisap etti ve irşad icâzeti aldı. Türkçe ve Fransızca, ayrıca Farsça ve İngilizce öğrendi. 1915'te müderris ve hatip olarak meslek hayatına başladı; 1920-1924 yıllarında Bikâ kadılığı görevinde bulundu. 1924'te kaydolduğu Suriye Üniversitesi'nde Ma'hedü't-tıbb'ı (daha sonra Tıp Fakültesi) 1926'da bitirdi. Bu arada Ma'hedü'l-hukûk'ta hocası Emîn Süveyd'in ardından fıkıh hocalığı yaptı. Muhammed Şükrî el-Üstüvânî'den sonra Suriye müftüsü seçildi (12 Haziran 1954) ve emekliye ayrıldığı Nisan 1963 tarihine kadar bu görevde kaldı. 1955'te Suriye Üniversitesi'nde Külliyyetü's-şerîa açılınca burada sarf, nahiv ve usûl-i fıkıh hocalığına tayin edildi. Bu arada tabiplik mesleğini de sürdürdü. Babasının izniyle onun sağlığında kendisine vekâleten başladığı,

Ebû'l-Yüsr Âbidîn

